

vin et afsæt til en større fortælling om samfundsmæssige forandringer og brydningsperioder. Bogen er derfor et godt eksempel på den nye form for madhistorie, der forfølger enkelte fødeemners historie uden at fortabe sig i kuriøse anekdoter uden bred relevans.

Som sine forgængere er bogen skrevet i et levende sprog. Udgivelsen er forsynet med velvalgte illustrationer, der blandt andet tæller malerier, træsnit og genstandsfotografier – alle akkompagneret af oplysende billedtekster, der på fin vis supplerer brødteksten.

Bogen har en åbenbar relevans for dem af os, der har en særlig interesse for madhistorie, men den kan også anbefales til historikere, som ønsker en malende rundtur i en række danske arkiver og kildetyper, som kun sjældent bringes i spil.

Caroline Nyvang

| NAN DAHLKILD & STEEN BILLE LARSEN (RED.): *Dansk Bibliotekshistorie*, I-II, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2021, 790 sider, 499,95 kr.

Som det fremgår af litteraturfortegnelserne i de to bind *Dansk Bibliotekshistorie* findes der en omfattende bibliotekshistorisk litteratur, men værket er den første samlede fremstilling af biblioteker i Danmark på tværs af tid, steder og bibliotekstyper. Fremstillingen bygger på trykte kilder. Som nævnt er der mange af dem, men alle relevante er inddraget, og de er udnyttet effektivt, som det fremgår af det udmærkede noteapparat. Der er tale om et flot bogværk med mange illustrationer. Det vil være uundværligt for den, der vil vide noget om danske biblioteker fra middelalder til den digitale tidsalder. Undertitlen på de to bind angiver udviklingsretningen: fra „biblioteker for de få“ til „biblioteker for alle“.

Det er *dansk* bibliotekshistorie. Der er fokus på det nuværende danske territorium, dog med udblik til f.eks. Gottorp, Kiel og Lund. Den afgrænsning er forståelig. Men det må undre, at udenlandske biblioteksforhold ikke inddrages. Biblioteksudviklingen i Danmark er jo ikke unik, men følger på mange punkter udviklingen andre steder, og sammenligninger kunne øge forståelsen af sammenhænge og drivkræfter. Vi præsenteres for den kendte historie om, hvordan amerikansk biblioteksteknik blev taget i anvendelse. Men det giver jo ikke større indblik i, hvad der driver biblioteksudvikling. Et andet eksempel er beskrivelsen af det omfattende katalogiseringsarbejde i Det Kongelige Bibliotek, som startede i anden halvdel af 1800-tallet (I, s. 252ff). Udarbejdelse af kataloger over bogbestanden blev startet i store biblioteker i mange lande. Baggrunden var en voldsom vækst i trykte ud-

givelser, som krævede ændringer i administrationen af samlingerne. For at forstå, hvorfor det sker, er det nødvendigt at inddrage teknologiudvikling (papirproduktion; trykkeseteknik), ekspanderende økonomi og nye kommunikationsbehov. Inddragelse af den slags „bibliotekseksterne“ faktorer er sjældne i værket. Dermed bliver det begrænset, hvad bibliotekshistorien siger om det samfund, bibliotekerne er en del af, og det må vel være en af opgaverne for bibliotekshistorien som fag. Der er i øvrigt det perspektiv i arbejdet med katalogerne, at det blev starten på den professionalisering af bibliotekar erhvervet, som også i Danmark førte til foreningsdannelser og særskilte uddannelser.¹

Også på anden vis er der tale om en isoleret dansk bibliotekshistorie. Der er intet spor af den internationale diskussion om biblioteker som emne for historievidenskaben. I 1996 publicerede den engelske bibliotekshistoriker Alistair Black et manifest for en ny bibliotekshistorie, og det er relevant at inddrage her.² En af Blacks hovedpointer er, at megen bibliotekshistorie, også den videnskabelige, har været rene beskrivelser uden teori eller fortolkning. Det kan virke søgt, når historikere anvender teorier udviklet i andre fagområder. Men det kan også være et frugtbart greb, som giver ny indsigt i et givent historisk forløb. I *Dansk Bibliotekshistorie* introduceres det sociologiske begrebspar „livsverden og systemverden“. Det bruges til at forstå konflikten mellem den lokalt forankrede bogsamlingsbevægelse og de nye centraliserede og professionaliserede biblioteker. Det beskrives som en konflikt mellem tradition og modernitet med moderniteten som klar sejrherre. Jeg synes, det er tvivlsomt at opfatte „livsverden-systemverden“ som en bevægelse over tid, hvor den ene grundform erstatter den anden. De eksisterer samtidigt, om end i skiftende spændingsforhold, og ved at placere biblioteket entydigt i systemverdenen overses den rekreative brug af biblioteket. Det hele kommer til at handle om oplysning, læring og innovation, sådan som den officielle biblioteksideologi foreskriver det. En anden af Alistair Blacks hovedpointer er, at bibliotekshistorie som al anden historievidenskab skal være kritisk over for etablerede forestillinger. Dem stiller *Dansk Bibliotekshistorie* ikke spørgsmål ved. Værket gengiver adskillige udsagn fra biblioteksfolk og bibliotekspolitikere om biblioteket som fremmer af kundskabsgivende læsning i modsætning til morskabslæsning og om biblioteket som oplysningsinstitution og modvægt til underholdning. Et blandt mange eksempler

¹ Jf. C. Minter: „Academic library reform and the ideal of the librarian in England, France and Germany in the long Nineteenth Century“, *Library and Information History*, 29 (2013), 13-37.

² A. Black: „New methodologies in library history: A Manifesto for the ‘New’ Library History“. *Library History*, 11 (1996), 76-85.

er gengivelsen af de „bibliotekariske anfægtelser“, den senere rektor for Biblioteksskolen Preben Kierkegaard fik ved at se de mange biblioteksbrugere, der læste aviser og ikke ænsede bibliotekets mange kilder til lærdom og oplysning (II, s. 16f). Sådanne udsagn hører selvfølgelig med i fremstillingen, fordi de er udsagn fra aktører. Men også historikere har dog sat spørgsmålstegn ved det entydigt positive i fænomenet oplysning. Oplysning handler om individets frigørelse og alles ret til selvudfoldelse. Men oplysning har historisk set også handlet om kontrol, statslig regulering og ekspertvælde. Det sidste perspektiv er helt fraværende i værkets fejring af bibliotekerne som opdragere og som den institution, der fører borgerne „fremad og opad“ (II, 265).

Værket har fokus på bibliotekernes samlinger, bygninger og personale, mens brug og brugere er mærkeligt fraværende. Det er værkets store begrænsning. Det gør det til en „sektorhistorie“, som nok fortæller om historiske biblioteker, men kun i begrænset omfang kaster lys over det samfund, bibliotekerne var og er en del af. I bind 1 er fokus på bogsamlinger og bogsamlere, og i bind 2 fylder bygninger meget. Ikke mindre end en tredjedel af bindet udgøres af beskrivelser og billeder af biblioteksbygninger og deres indretning. Livet i biblioteket er primært beskrevet som personalets liv, bortset fra et begrænset antal citater fra kendte biblioteksbrugere. Værket bekræfter dermed den kritik, den amerikanske bibliotekshistoriker Wayne A. Wiegand har fremført af megen biblioteksforskning, også den bibliotekshistoriske. Wiegands pointe er, at man er for optaget af bibliotekerne i sig selv, af brugerne i bibliotekets liv og ikke af biblioteket i brugernes liv, at man anskuer biblioteket indefra og ud. I en af sine seneste bøger har Wayne Wiegand beskrevet det amerikanske folkebibliotek i brugerperspektiv.³ Hans primære kilder er brugerudsagn gengivet i aviser, og de viser, at der ikke er sammenfald mellem det, brugerne værdsætter ved biblioteket, og det, biblioteksorganisationerne opfatter som det værdifulde. Bibliotekssektoren overvurderer bibliotekets betydning i mange menneskers liv. Wiegands forskning viser, at mange borgere værdsætter deres lokale bibliotek, men de gør det ikke af de grunde, de „burde“ gøre. Borgerne lægger stor vægt på den rekreative brug af biblioteket og mindre på læring eller biblioteksautoriseret dannelse. Det er et perspektiv, som formentlig også er relevant i dansk sammenhæng. Men når brugerne fylder så lidt, som de gør, dukker perspektivet ikke op.

Wayne Wiegand har i en artikel karakteriseret megen bibliotekshi-

³ Wayne A. Wiegand: *Part of our Lives: a People's History of the American Public Library*. Oxford University Press, New York 2015.

storie som præget af tunnelsyn og blinde pletter.⁴ Wiegands artikel handler om amerikansk bibliotekshistorie, men karakteristikken kunne også gælde *Dansk Bibliotekshistorie*. I Danmark har vi folkekirke, folkeskole og folkebiblioteker. Vi har også frikirker og friskoler, men vi har ikke fribiblioteker. Ikke desto mindre findes der en hel bibliotekssektor ved siden af folkebibliotekerne, med egen uddannelse og egne foreninger. Det er skolebibliotekerne. De er meget lidt synlige i værket. Det er forbavsende i betragtning af, at skolebiblioteket ofte er det sted, hvor et barn først oplever, hvad et bibliotek er og kan, og i betragtning af, at forholdet mellem folkebibliotek og skolebibliotek ind imellem har været en konfliktzone. Andre blinde pletter kan tilskrives det anvendte kildemateriale. Biblioteker, som er beskrevet i den biblioteks-faglige litteratur, er langt mere synlige end biblioteker, hvor man i givet fald skulle bruge andre kilder. Således fylder katedralskolebibliotekerne relativt meget i afsnittene om uddannelsesbiblioteker, men de er dog ikke typiske. Det samme gælder universitetsbibliotekerne i Aalborg, Odense og Roskilde. De er ikke så velbeskrevne som bibliotekerne i Aarhus og København og fylder derfor mindre.

Med tunnelsyn begrænses forståelsen for, hvilke faktorer der ligger bag den beskrevne udvikling. Det, der er i synsfeltet, bliver tillagt for stor betydning. Et eksempel på det er udsagnet om, at forskningsbibliotekernes forhold i 1970'erne blev præget af tyverisagen på Det Kongelige Bibliotek (II, 293). Hvordan det påvirkede arbejdet i andre forskningsbiblioteker er ikke klart, for slet ikke at tale om, hvordan det påvirkede brugerne af forskningsbiblioteker rundt i landet. Generelt er forklaringer ofte biblioteksinterne, eller de er der ikke. Et eksempel er konstateringen af, at det omfattende arbejde, der blev lagt i bibliotekskommissionen i 1970'erne, led en krank skæbne (II, 229). I betragtning af, at bogen følger sektorens selvforståelse i at fremhæve dansk bibliotekslovgivning som noget nær verdensførende, er det relevant at vide, hvad der skete. Men den forklaring får vi ikke.

Mens første bind dækker 800 års bibliotekshistorie, dækker andet bind de seneste 100 år, og hovedvægten ligger på den del af bibliotekshistorien, hvor staten spillede en central rolle. Det er de år, hvor biblioteket først er en sag og siden bliver et væsen. Hvor fejringen af bogen som medie er kernen i det første bind, er fejring af biblioteket som institution kernen i det andet bind. De seneste 20-30 års biblioteksudvikling er behandlet mere sporadisk. Det er de år, hvor digitalisering og begrænsning af statens rolle præger billedet. Så der er noget at tage

⁴ Wayne A. Wiegand: Tunnel vision and blind spots: what the past tells us about the present; reflections on the twentieth-century history of American librarianship. *The Library Quarterly*, 69, 1999, 1-32.

fat på for kommende bibliotekshistorikere. Trods de kritiske bemærkninger vil *Dansk Bibliotekshistorie* være et uundværligt afsæt for arbejdet med den del af bibliotekshistorien.

Svend Larsen

| JØRN HENRIK PETERSEN: *Den glemte Luther*, Syddansk Universitetsforlag, Odense 2018, 332 s., 298 kr.

Den glemte Luther er det sidste værk i Jørn Henrik Petersens Luther-trilogi. Hvor de to første værker, *Fra Luther til konkurrencestaten* (2016) og *Luthers sociaetik og det moderne samfund*, (2017) mere direkte søgte at vise sammenhængen mellem Luther og det moderne samfund, er ærindet i denne bog i højere grad at grave dele af Luthers teologi, som ifølge Petersen er gledet i glemmebogen, frem til almindelig eftertanke. Det handler især om Luthers tænkning om samfund og økonomi.

Ud over forordet består bogen af fem hovedkapitler indrammet af en prolog og en epilog. Epilogen samler bogens hovedpointer op og er samtidig en omskrevet version af de foredrag, Petersen holdt i rigt mål i forbindelse med reformationsjubilæet i 2017. Bogen kan således læses som en uddybelse af epilogen og foredragsvirksomheden. Prologen og de fem hovedkapitler indledes af en række teser, 95 i alt, der præsenterer hovedtankerne i det enkelte kapitel. Det forbliver imidlertid lidt uklart, om tesaerne handler om Luthers teologi og sociaetik, om Luthers receptionshistorie, eller om der er tale om Petersens egne teser ud fra Luthers tænkning.

Bogens hovedargument er, at Luthers teologi ikke kan skilles fra hans socialøkonomiske tanker; dvs. at han skal læses som både „evangelist og social reformator“. Udgangspunktet etableres i prologen gennem en kort præsentation af Luther-forskningen fra begyndelsen af 1900-tallet. Bl.a. Ernst Troeltsch ses som en af ophavsmændene til den konservative læsning af Luther, hvor Luthers angreb på den gryende kapitalisme og markeds kræfterne trådte i baggrunden til fordel for et fokus på den indre åndelige frihed og en accept af den verdslige verden, som den er – et spor der fortsættes af bl.a. Heinz Schilling og har præget store dele af århundredets læsning af Luther. Her rammer Petersen et ømt punkt. Der ligger en meget vedkommende historiografisk opgave i at afdække, hvordan den Luther-tolkning, som bl.a. præsenteres hos Max Weber og Troeltsch, har sat sig spor ikke kun i Luther-forskningen, men også i den bredere historiske forskning.

Det spor følger Petersen imidlertid ikke, men springer i stedet frem til et par internationale forskningsprojekter, der fokuserer på det sociale ansvar og den medmenneskelige pligt hos Luther, altså „den